

Јана Крстић¹
Сара Бејатовић²
Ана Шабановић³
др Ратка Чолић⁴

ИНКЛУЗИВНИ ЦЕНТАР У УЖИЦУ: ПРЕДЛОГ МОДЕЛА СОЦИЈАЛНЕ ИНОВАЦИЈЕ ЗА ПОДРШКУ МЛАДИМА И ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

INCLUSIVE CENTER IN UŽICE: A PROPOSED MODEL OF SOCIAL INNOVATION FOR SUPPORTING YOUTH AND CHILDREN WITH DISABILITIES

РЕЗИМЕ: Друштва се најјасније огледају у начину на који подржавају своје најрањивије чланове. У многим локалним заједницама млади који напуштају систем социјалне заштите суочавају се са недостатком могућности за осамостаљивање и достојанствено запослење, док деци са сметњама у развоју често недостају доступне и системски повезане услуге подршке. Ово истраживање развија модел социјалне иновације који повезује социјалну политику, образовање, локалну економију и заједницу. Рад испитује могућност трансформације постојећег објекта у центру града, на обали реке Ђетиње, у инклузивни центар који обједињује два комплементарна програма: дневни центар за уметнички и моторички развој деце са сметњама у развоју и инклузивни ресторан као простор за обуку, стицање радног искуства и запошљавање младих корисника социјалне заштите. Синергијом ових активности развија се самоодржив модел који доприноси смањењу социјалне изолације, развоју емпатије и јачању социјалне кохезије. Центар постаје пример одрживог и инклузивног простора у коме се подршка претвара у прилику, а брига о другима у снагу заједнице.

Кључне речи: интегрални стратешки пројекат, социјална иновација, инклузивни центар, Ужице

ABSTRACT: Societies are best reflected in the ways they support their most vulnerable members. In many local communities, young people leaving the social welfare system face limited opportunities for independent living and dignified employment, while children with developmental disabilities often lack accessible and well-connected support services. This research develops a model of social innovation that links social policy, education, the local economy, and the community. The study explores the potential transformation of an existing building in the city center, on the bank of the Đetinja River, into an inclusive center that integrates two complementary programs: a day center for the artistic and motor development of children with developmental disabilities, and an inclusive restaurant as a space for training, gaining work experience, and employing young beneficiaries of social protection. Through the synergy of these activities, a self-sustaining model is developed that contributes to reducing social isolation, fostering empathy, and strengthening social cohesion. The center thus becomes an example of a sustainable and inclusive space where support is transformed into opportunity and care for others into a source of community strength.

Keywords: Integrated Strategic Project, Social Innovation, Inclusive Center, Užice

1. УВОД

Као наставак напора у високом образовању архитеката-урбаниста за оспособљавање за рад на пољу одрживог и интегралног управљања и планирања урбаног развоја, одабран је полигон за рад са генерацијом студената мастер академских студија 2025/2026 на Архитектонском факултету у Београду, на предмету Интегрални стратешки пројекти. Тематски оквир рада на предмету је била имплементација територијалне стратегије. Овај инструмент је и саставни део мера за спровођење Стратегије одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030.године (2019).

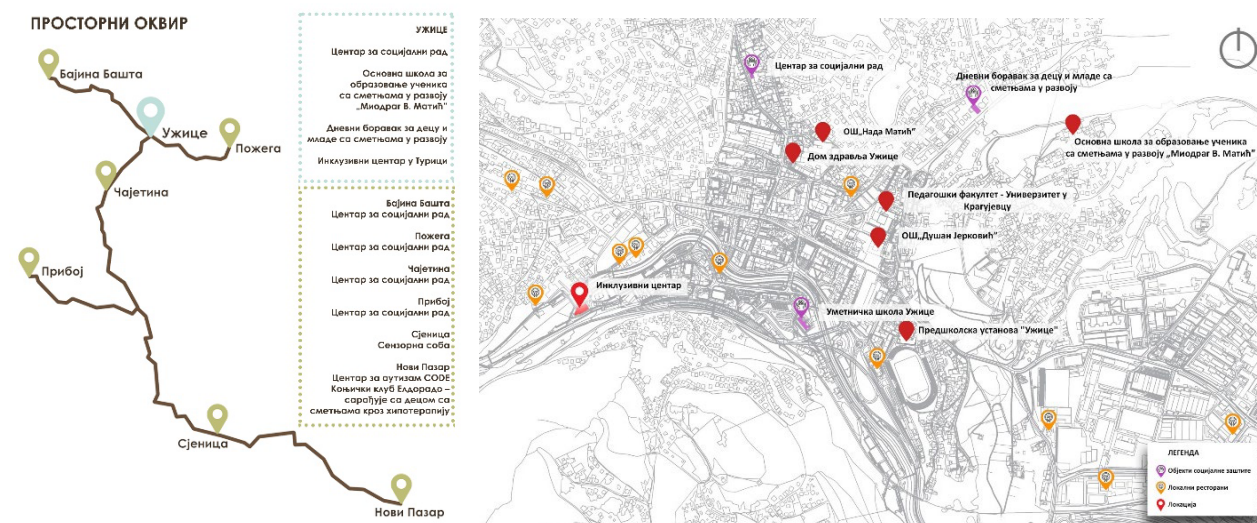
¹ Јана Крстић, инж.арх. Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, Србија, jana.krstic2001@gmail.com

² Сара Бејатовић, инж.арх. Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, Београд, Србија, sara.bejatovic@gmail.com

³ Ана Шабановић, М. арх, истраживач - сарданик, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет, Департман за урбанизам, Београд, ana.sabanovic@arh.bg.ac.rs , ORCID 0000-0002-3711-0567

⁴ др Ратка Чолић, ванредни професор, Универзитет у Београду - Архитектонски факултет, Департман за урбанизам, Београд, ratka.colic@arh.bg.ac.rs , ORCID 0000-0002-2600-6668

Усвајањем Стратегије развоја урбаног подручја града Ужице и општина Бајина Башта, Чајетина, Прибој и Пожега 2024. године Ужице се позиционирао као један од градова пионира у Србији у примени савремених принципа одрживог и интегралног урбаног развоја. Поред тога, град Ужице представља пример локалне заједнице у Србији у којој постоји развијена мрежа институција социјалне заштите, али и уочени недостаци у погледу доступности, повезаности и одрживости услуга намењених осетљивим категоријама становништва. Посебно се издвајају два проблема: недостатак интегрисаних програма подршке деци са сметњама у развоју и ограничене могућности за радну активацију младих који напуштају систем социјалне заштите. У централној зони Ужице, на обали реке Ђетиње, у оквиру приобалног појаса који представља један од најактивнијих јавних простора града, позиционирана је локација пројекта. У непосредној близини свакодневних урбаних токова, а истовремено запуштен и недовољно искоришћен ресурс, постојећи приземни објекат пружа изузетан потенцијал за пренамену у простор од значаја за даљи развој заједнице. Управо ова локација поставља основу за развој интегралног пројекта који не третира простор као физичку структуру, већ као носиоца социјалних иновација и нових пракси. Пројекат је концептиран као јединствен просторни и програмски оквир који обједињује развој две нове услуге у систему социјалне заштите града Ужице - дневни инклузивни центар за уметнички и моторички развој деце са сметњама у развоју и програм обуке и запошљавања младих који излазе из система социјалне заштите. Иако структурно различити, ови модели су у потпуности интегрисани кроз заједнички простор, ресурсе и програмске активности, чинећи недељиву целину у којој се процеси подршке, образовања, рада и социјалне инклузије међусобно преплићу. Основна идеја пројекта почива на уверењу да се одрживи и ефективни модели социјалне заштите не могу развијати изоловано, већ искључиво кроз повезивање различитих корисничких група, сектора и функција унутар јединственог система. Анализа постојећег стања у области социјалне заштите у региону западне Србије указује на постојање развијене мреже институција и услуга, али и на њихову недовољну међусобну повезаност. Центри за социјални рад, образовне и здравствене установе, као и појединачни специјализовани програми, делују као фрагментисани сегменти система који ретко функционишу као координисана целина (Графички прилог 1). У том контексту, преиспитује се начин превазилажења постојећих структурних ограничења кроз увођење интегрисаног модела који повезује институционалне, ванинституционалне и иновативне приступе у систему социјалне заштите.

Слика бр. 1. (лево) Приказ постојећих услуга социјалне заштите и подршке деци са сметњама у развоју у региону западне Србије; **Слика бр. 2.** (десно) Приказ мапираних установа социјалне заштите угоститељских и образовних установа који чине кључне актере у пројекту, град Ужице

Дневни инклузивни центар, усмерен је на децу са сметњама у развоју и њихове породице, са посебним фокусом на ране интервенције и континуирану подршку развоју. Центар је замишљен као мултифункционалан простор који обједињује сензорно-моторичке, уметничке, драмске и едукативне програме, прилагођене индивидуалним потребама корисника. Његова улога превазилази оквир класичне услуге дневног боравка - он постаје место сусрета, учења и видљивости, где деца нису изолована од заједнице, већ активно укључена у њен живот. Кроз отворене програме, радионице и јавне догађаје, центар доприноси смањењу стигматизације и развоју инклузивне културе у локалном друштву. Са друге стране, програм обуке и запошљавања младих, усмерен је на једну од најосетљивијих група у систему социјалне заштите – младе који из њега излазе без адекватне подршке за самосталан живот. Заснива се на концепту прелазног запошљавања, који комбинује едукацију, практичан рад, менторску и психолошку подршку у реалном радном окружењу. Централни елемент овог програма представља инклузивни ресторан, као простор у коме се процес учења одвија кроз свакодневни рад, интеракцију са корисницима и стицање конкретних вештина. Увођењем принципа циркуларне економије, кроз коришћење вишкова хране и сарадњу са привредним сектором, програм постаје одржив и друштвено одговоран. Избор локације додатно оснажује концепт пројекта. Позиционирање унутар активног јавног простора омогућава да центар функционише као отворен и видљив део града, а не као изолована институција. Истовремено, просторни потенцијали

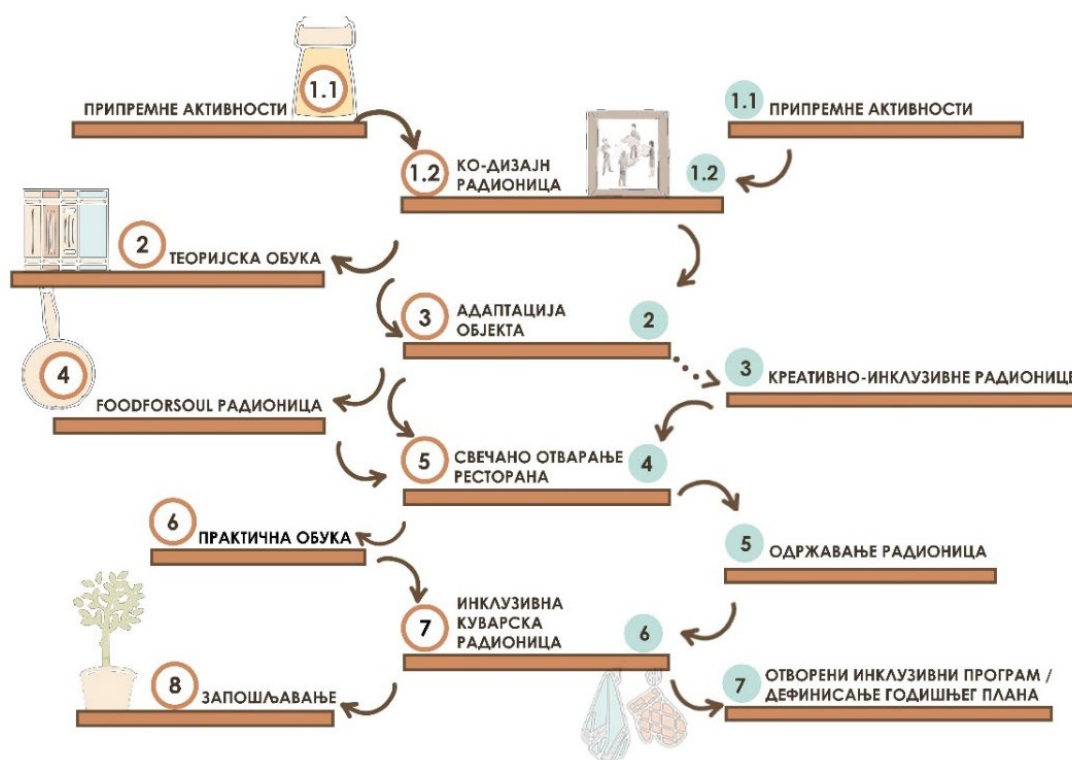
приобаља – приступачност, визуелна повезаност са реком и могућност формирања различитих амбијената омогућавају стварање окружења које је подстицајно, доступно и прилагођено различитим корисницима. Инклузивни центар има за циљ редефинисање улоге социјалне заштите у савременом урбаном контексту. Уместо система који реагује на проблеме, он успоставља модел који активно ствара услове за развој, укључивање и осамостаљивање корисника. Кроз интеграцију простора, програма и различитих друштвених актера, формира се нови тип социјалне услуге.

2. ОПИС ПРОЈЕКТА

Пројекат Инклузивни центар у Ужицу представља интегрално решење које се фокусира на развој нових услуга социјалне заштите у граду Ужицу, кроз истовремено унапређење положаја деце са сметњама у развоју и јачање социјалне укључености младих који излазе из система социјалне заштите. Конципиран је као јединствен систем који обједињује дневни инклузивни центар за уметнички и моторички развој деце и програм обуке и запошљавања младих у оквиру инклузивног ресторана, при чему су ове две компоненте функционално, просторно и програмски повезане у оквиру једног комплекса. Основна идеја пројекта заснива се на стварању заједничког простора у којем различите корисничке групе остварују међусобну интеракцију, размену искустава и развој, доприносећи како личном напретку, тако и развоју локалне заједнице.

Заснива се на визији развоја града Ужица као инклузивне заједнице у којој све маргинализоване групе равноправно и активно учествују у друштвеном животу. У дугорочној перспективи, тежи се успостављању система који свој развој гради на интегралном приступу, сарадњи различитих актера и неговању солидарност. Развој града усмерава се на унапређивање основних људских права, на промовисање толеранције, разумевања различитости и јасно одсуство било каквог вида дискриминације. Полази се од принципа једнаких могућности, при чему сви грађани имају доступност и право на коришћење услуга у различитим секторима. Партиципативност се развија као кључна вредност - корисници учествују у одлучивању о својим потребама и добијају подршку за активирање сопствених потенцијала и већу самосталност. Тежи се граду у коме социјална укљученост није програм већ култура живљења, простору у коме сваки човек без обзира на своје полазиште, има прилику да расте, доприноси и буде препознат као равноправни стваралац заједничке будућности.

У оквиру простора центра планирани су различити функционални сегменти: сензорне сале и простори за терапијске активности, радионички простори за уметничке и едукативне програме, мултифункционалне зоне за окупљање и друштвене активности, као и ресторан са пратећим кухињским и сервисним просторима. Поред тога, предвиђени су административни простори, простори за стручни рад, као и технички и сервисни садржаји неопходни за функционисање комплекса. повезивање.

Слика бр. 3. Илустративни приказ фаза имплементације пројекта

Анализа докумената: Рад се заснива на ширем међународном, националном и локалном стратешком и легалном оквиру. На међународном нивоу, пројекат је усклађен са Циљевима одрживог развоја Уједињених нација (2015), посебно у

доменима смањења неједнакости, достојанственог рада и квалитетног образовања. На националном нивоу, полази од Закона о социјалној заштити (2011), који дефинише систем подршке усмерен на социјалну инклузију и оснаживање појединаца, као и од Стратегије одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године (2019), која наглашава значај развоја услуга у заједници, пренамене неискоришћених објеката и партиципативног управљања урбаним развојем. Додатно, Стратегија за младе 2023–2030 (2023) истиче потребу за унапређењем запошљивости и подршке младима из осетљивих група. На локалном нивоу, рад се ослања на Стратегију развоја социјалне заштите града Ужица (2019), која предвиђа развој иновативних услуга, укључујући инклузивни саветодавно-едукативни и социо-терапијски центар, као и и повезивање социјалне заштите са циркуларном економијом и локалним развојем. Паралелно, Стратегија развоја урбаног подручја Ужица и општина Чајетина, Пожега, Прибој и Бајина Башта (2024), позиционира пројекат у шири контекст интегралног урбаног развоја, кроз јачање социјалне инфраструктуре, пренамену постојећих објеката и подстицање социјалне инклузије, партнерстава и одрживог локалног развоја. Овим документима пројекат се позиционира као интердисциплинарни одговор који повезује социјалну заштиту, урбану обнову и локални економски развој кроз инклузивни и одрживи модел.

Анализа стејхолдера: За правилно функционисање центра неопходно је учешће различитих профила стручњака – дефектолога, психолога, педагога, логопеда, физиотерапеута, као и стручњака из области угоститељства и управљања пројектима. Ова разноврсност актера омогућава свеобухватни приступ корисницима и обезбеђује квалитет услуга.

Просторни оквир: Локација пројекта обухвата постојећи објекат који се адаптира и пренамењује у мултифункционални инклузивни центар, у којем су интегрисани различити садржаји – простори за дневни боравак и терапијске активности деце, простори за едукацију и радионице, као и простор инклузивног ресторана. Објекат је организован тако да омогућава истовремено функционисање различитих програма, али и њихово прожимање кроз заједничке просторе и активности. Посебан значај имају простори који подстичу интеракцију корисника, као што су радионице, заједничке зоне боравка и ресторан, који је доступан свим корисницима центра. Реализација пројекта подразумева адаптацију и пренамену постојећег објекта, при чему се настоји да се што већи број постојећих структура задржи, са циљем рационалног коришћења ресурса и доприносу очувања локалног идентитета простора. Процес адаптације прати ко-дизајн приступ, који укључује кориснике и стручњаке у осмишљавање простора и програма.

Циљ пројекта: Основни циљ пројекта је успостављање одрживог, функционалног и репликативног модела социјалне заштите који интегриса различите услуге у јединствен систем подршке. Кроз повезивање образовања, социјалне заштите и тржишта рада, пројекат доприноси смањењу социјалне искључености, јачању индивидуалних капацитета корисника и развоју инклузивне локалне заједнице. На тај начин, ствара се модел који представља не само просторну интервенцију, већ и друштвену иновацију која има потенцијал да постане пример добре праксе и основ за даљи развој сличних иницијатива у другим срединама.

Структура активности: У социо-економском смислу, пројекат обједињује више међусобно повезаних функција. Дневни центар представља простор континуиране подршке деци са сметњама у развоју и њиховим породицама. Основна функција центра је унапређење квалитета живота корисника кроз развој инклузивних и доступних програма. Програмске активности центра обухватају широк спектар уметничких и креативних радионица, као и сензорно-моторичких активности које доприносе развоју способности деце. Поред тога, реализују се социјални и едукативни програми, уз континуирану сарадњу са образовним и здравственим институцијама, чиме се обезбеђује свеобухватна и координисана подршка корисницима. Са друге стране, програм радне активације младих обезбеђује обуку за рад у ресторану. Програм обуке обухвата стицање теоријских и практичних знања, која се даље унапређују кроз рад у реалним условима. Кроз овај процес развијају се радне навике и социјалне вештине, чиме се корисници постепено припремају за укључивање на тржиште рада и запошљавање. Овај модел омогућава младима постепено транзицију ка самосталном животу и активном учешћу у локалној економији. Рад ресторана заснива се и на принципима одрживог развоја и циркуларне економије, посебно кроз функционисање ресторана, који користи неискоришћене и дониране намирнице, чиме се смањује отпад и рационално користе ресурси. Простор ресторана није изолована функционална целина, већ део ширег система у коме се одвијају и активности дневног центра. Куварске радионице, као један од програмских сегмената, директно повезују децу са сметњама у развоју и младе у процесу обуке, омогућавајући размену искустава, развој социјалних вештина и постепено рушење баријера између различитих група. На тај начин, простор постаје медијум инклузије - не кроз декларативне принципе, већ кроз свакодневне, конкретне интеракције.

Кроз овај приступ, интегрални стратешки пројекат обезбеђује:

- 1) Развој инклузивних услуга социјалне заштите
- 2) Едукацију и оснаживање корисника
- 3) Социјалну интеракцију и инклузију
- 4) Приступ тржишту рада
- 5) Развој локалне заједнице

Спровођење пројекта: Процес имплементације пројекта структуриран је кроз међусобно повезане фазе - припремну фазу, фазу реализације и фазу мониторинга и евалуације, при чему се поједине активности одвијају паралелно како би се обезбедила временска ефикасност и садржајност пројекта (Графички прилог 3).

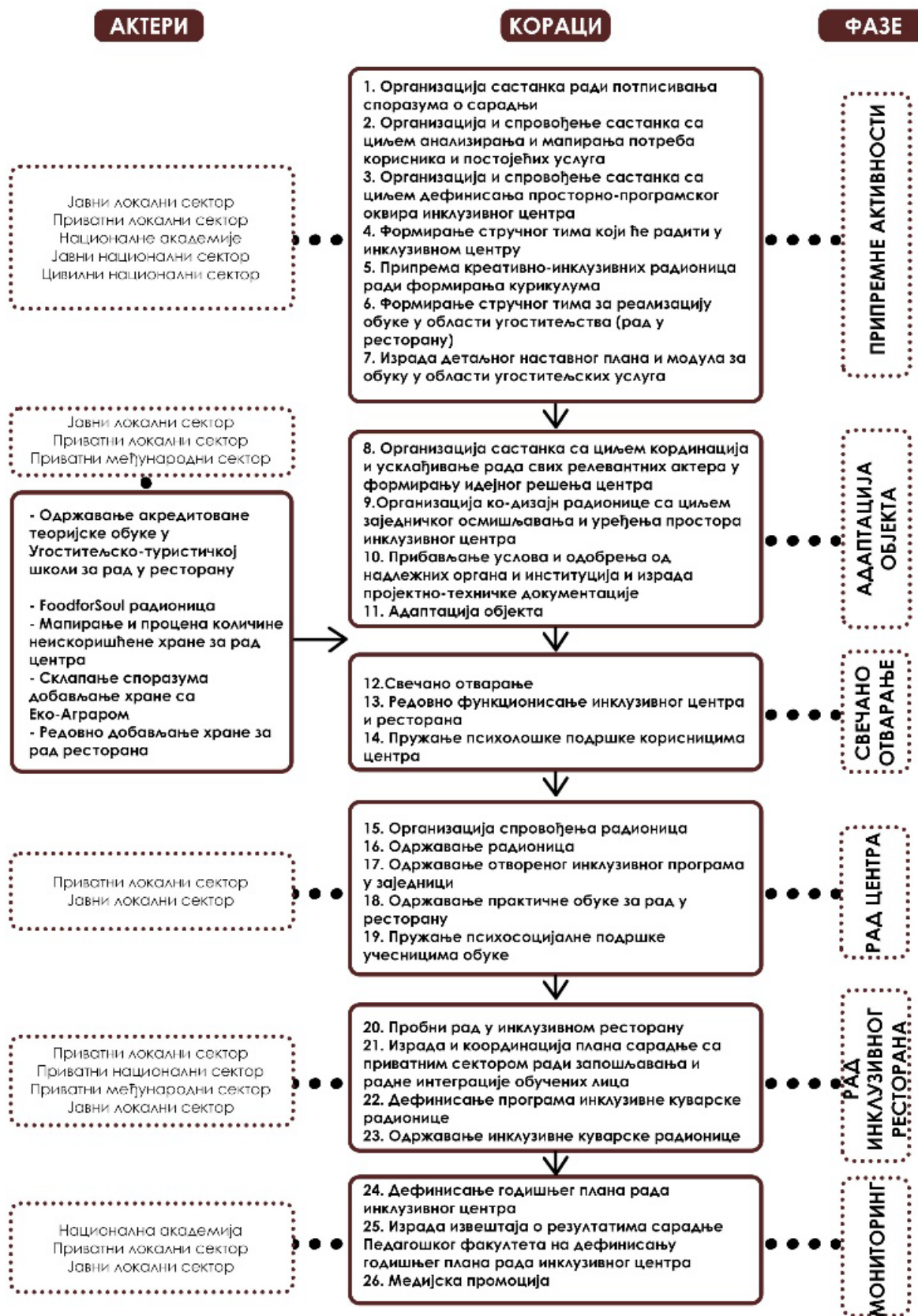
Прва фаза - припремна фаза обухвата успостављање институционалне сарадње кроз потписивање споразума између Градске управе и Центра за социјални рад, као носиоца пројекта. У овој фази реализује се идентификација и ангажовање кључних стејхолдера, организација координационих састанака, као и формирање стручног тима. Посебан сегмент односи се на израду акредитованог наставног програма за теоријску и практичну обуку за рад у ресторану. Паралелно се спроводи анализа потреба корисника и постојећих услуга, уз учешће стручњака и представника образовних и локалних институција. Резултат је дефинисање програмског и просторног оквира центра, као и плана инклузивних радионица. Током фазе спроводи се континуирана комуникација са јавношћу, уз завршну медијску промоцију.

Друга фаза - пројектовање, адаптација и опремање обухвата ко-дизајн процес у ком учествују пројектанти и стручњаци за рад са децом са сметњама у развоју, са циљем прилагођавања простора потребама корисника. На основу дефинисаних решења израђује се пројектно-техничка документација и прибављају неопходна одобрења. Следи избор извођача, адаптација и опремање простора инклузивног центра и ресторана. Посебна пажња посвећена је приступачности, безбедности и функционалности простора, као и примени принципа циркуларне економије. Паралелно се реализују инклузивне радионице у школама и вртићима, са циљем социјалне интеграције и промоције пројекта. Фаза се завршава пуштањем центра у рад и свечаним отварањем.

Трећа фаза - Имплементација програма радне активације обухвата реализацију акредитоване теоријске и практичне обуке за младе кориснике социјалне заштите, пружање психосоцијалне подршке, пробни рад у реалним радним условима у оквиру отвореног инклузивног ресторана, као и успостављање сарадње са приватним сектором ради запошљавања и радне интеграције обучених лица. У овој фази реализују се и активности повезане са прикупљањем и коришћењем неискоришћене хране, у сарадњи са донаторима и релевантним партнерима, чиме се обезбеђује функционалност и одрживост пословног модела. У креирању јеловника ресторана и реализацији практичних радионица са учесницима учествује и екстерни експерт. Његово учешће доприноси развоју креативног менија заснованог на принципима циркуларне економије, као и преносу знања и практичних вештина младим учесницима програма. Након отварања, започиње пуна оперативна фаза рада центра, која подразумева ангажовање стручног, саветодавног и административног особља и реализацију програмских активности. Рад центра обухвата редовне уметничке, драмске и моторичко-сензорне радионице које се одвијају на недељном нивоу, као и инклузивне радионице са децом из вртића и школа. Куварске радионице почињу након завршетка обуке радника у ресторану, односно осам месеци по отпочињању рада центра. За сваку групу радионица дефинише се месечни план реализације, обезбеђује неопходан материјал и, по потреби, организује превоз. Резултати рада центра периодично се представљају јавности кроз Отворени инклузивни програм у заједници, у оквиру ког се организују изложбе, представе и јавни догађаји, са циљем подизања свести и јачања друштвене подршке. Након првих шест месеци пуног функционисања центра, дефинише се годишњи план рада, заснован на практичним искуствима и резултатима иницијалних програма.

Четврта фаза - мониторинг, видљивост и одрживост обухвата континуирано функционисање центра и ресторана, реализацију програмских активности и медијску промоцију. Успоставља се систем интерног извештавања, као и екстерна евалуација након прве године рада. У процес евалуације укључује се и Педагошки факултет, кроз анализу резултата и процену потенцијала за даљи развој. Ова фаза обезбеђује праћење ефеката пројекта, његову видљивост у заједници и стварање услова за дугорочну одрживост и могућност репликације модела.

Извори финансирања: Планирани извори финансирања пројекта обухватају комбинацију јавних, донаторских и партнерских средстава. Кључни извори финансирања укључују средства међународних донатора (UNICEF, „Знањем до посла“ (E2E - Education to Employment - пројекат Владе Швајцарске и Владе Србије)), ЕУ програма („Подршка запошљавању, вештинама и социјалној инклузији“, IPA фондови, Erasmus+ и Employment and Social Innovation (EaSI), програми министарстава (средства Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања), буџетска средства локалне самоуправе, као и доприносе партнерских институција, фондације Ане и Владе Дивца која финансира локалне иницијативе и подржава социјалне програме у заједници, као и фондација „Траг“, кроз уступање простора, експертску подршку и логистичке ресурсе. Додатни потенцијални извори финансирања укључују јавно-приватна партнерства, донације опреме и хране, као и приходе остварене кроз функционисање ресторана, који ће се користити за покривање дела оперативних трошкова и одрживост модела.

Слика бр. 4. Илустративни приказ реализације пројекта

3. ЗАКЉУЧАК

Недостатак интегрисаних и међусобно повезаних услуга социјалне заштите, као и ограничене могућности за осамостаљивање и запошљавање младих који напуштају систем, представљају кључни изазов у развоју инклузивних

локалних заједница. Као одговор на овај проблем, предложен је модел Инклузивног центра у Ужицу, који обједињује дневни центар за децу са сметњама у развоју и програм обуке и запошљавања младих, у складу са Стратегијом развоја социјалне заштите града Ужица 2021–2025. (*Град Ужице, 2021*) и Стратегијом развоја урбаног подручја града Ужица и општина Чајетина, Пожега, Прибој и Бајина Башта (*Град Ужице и општине Чајетина, Пожега, Прибој и Бајина Башта, 2024*).

Имплементација пројекта заснива се на пренамени постојећег недовољно искористишеног објекта у централној зони града, чиме се рационално користе просторни ресурси и доприноси одрживом урбаном развоју. Процес реализације пројекта укључује мултидисциплинарни тим стручњака (дефектолога, психолога, педагога и других), као и активну сарадњу институција, локалне заједнице и приватног сектора. Посебан значај има партиципативни приступ, који омогућава укључивање корисника у процес доношења одлука и креирање програма у складу са њиховим потребама, чиме се обезбеђује већа ефикасност и одрживост система.

Допринос овог рада огледа се у развоју интегрисаног и одрживог модела социјалне заштите који повезује простор, програм и различите друштвене актере у јединствен систем подршке. Предложени модел има потенцијал да буде примењен и у другим градовима Србије и сличним контекстима, као пример добре праксе у развоју инклузивних услуга и јачању социјалне кохезије.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Влада Републике Србије. (2019). *Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године* (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 47/2019). Правно-информациони систем Републике Србије. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2019/47/1/reg>
- Влада Републике Србије. (2023). *Стратегија за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године* (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 9/2023). Правно-информациони систем Републике Србије. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2023/9/1/reg>
- Влада Републике Србије. (2021). *Стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године* (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 103/2021). Правно-информациони систем Републике Србије. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/103/1>
- Град Ужице. (2021). *Стратегија развоја социјалне заштите Града Ужица 2021–2025*. <https://www.uzice.rs>
- Град Ужице. (2024). *Годишњи програм рада Градског центра за услуге социјалне заштите за 2024. годину*. Градски центар за услуге социјалне заштите Ужице.
- Град Ужице и општине Чајетина, Пожега, Прибој и Бајина Башта. (2024, 30. септембар). *Стратегија развоја урбаног подручја града Ужица и општина Чајетина, Пожега, Прибој и Бајина Башта* [ПДФ]. Општина Чајетина. <https://www.cajetina.org.rs/sites/default/files/dokumenta/09-2024/Strategija-razvoja-urbanog-podruc...>
- Градски центар за услуге социјалне заштите Ужице. (н.д.). *Дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју* [Веб страница]. <https://usz.uzice.rs/usluge/dnevni-boravak-za-decu-i-mlade-sa-smetnjama-u-razvoju/>
- Градски центар за услуге социјалне заштите Ужице. (н.д.). *Градски центар за услуге социјалне заштите Ужице* [Веб страница]. <https://usz.uzice.rs/>
- Хобетко, Н. (2014). *Драмски студио Медицинске школе Ужице на драмској смотри средњих школа на Звездари*. <https://nebojsahobetko.wixsite.com/ero-privremeni/single-post/2014/10/18/dramski-studio-medicinske...>
- Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. (2022). *Национална стратегија социјалне заштите*. <https://www.minrzs.gov.rs>
- Народна скупштина Републике Србије. (2011). *Закон о социјалној заштити*. <https://www.paragraf.rs>
- Народна скупштина Републике Србије. (2009). *Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом*. <https://www.paragraf.rs>
- Нова Искра. (н.д.). *Програми и активности*. <https://novaiskra.com/programi/>
- Организација особа са инвалидитетом Ужице (ОСИ Ужице). (н.д.). *ОСИ Ужице: Организације особа са инвалидитетом*. <https://osi-uzice.rs/>
- Основна школа Миодраг Матић. (н.д.). *Основна школа Миодраг Матић* [Веб страница]. <https://osmiogradmatic.edu.rs/>
- Радио-телевизија Србије. (2023). *Јагодина: практикум за децу са сметњама у развоју*. <https://www.rts.rs/lat/vesti/srbija-danas/5140929/jagodina-praktikum-za-decu-sa-smetnjama-u-razvoju...>
- Средња медицинска школа Ужице. (н.д.). *Званична интернет презентација*. <https://smp.edu.rs/>
- Тера – удружење. (н.д.). *Инклузивна уметност*. <https://terra.rs/en/project/inclusive-art/>
- Удружење инвалида церебралне и дечије парализе Ужице. (н.д.). *Удружење инвалида церебралне и дечије парализе Ужице*. Савез за церебралну и дечију парализу Србије. <https://www.cerebralnaparaliza.rs/organizacije/73-uzice-udruzenje-invalida-cerebralne-i-decije-para...>
- Удружење СЕМА форум. (н.д.). *Ужице: кроз пројекат опремљено развојно саветовалиште за децу ометену у развоју*. <https://www.cemaforum.rs/sr/vest/2829/>
- Удружење за помоћ МНДР “Анђели” Ужице. (н.д.). [Опис поста] [Фејсбук објава]. Фејсбук. <https://www.facebook.com/100071969344398/posts/udru%C5%BEenje-za-pomo%C4%87-mnro-an%C4%91eli-u%C5%B...>
- Уметничка школа Ужице. (н.д.). *Почетна страна*. <https://www.umetnicka-skola-uzice.edu.rs/>
- Ужичко удружење за помоћ особама са аутизмом. (н.д.). *Ужичко удружење за помоћ особама са аутизмом*. <https://osi-uzice.rs/autizmom/>
- Центар за аутизам CODE, Нови Пазар. (н.д.). *Спој природе, терапије и љубави – Пештер као оаза за децу ометену у развоју*. <https://maxpress.rs/spoj-prirode-terapije-i-ljubavi-pester-postaje-oaza-za-decu-ometenu-u-razvoju/>

- Центар за социјални рад Бајина Башта. (н.д.). *Информатор о раду Центра за социјални рад*. <https://bajinabasta.rs/obavestjenja/informator-o-radu-centra-za-socijalni-rad-bajina-basta-4/>
- Центар за социјални рад Бајина Башта. (н.д.). *Завршна конференција DREAM центра*. <https://bajinabasta.rs/zavrсна-konferencija-dream-centar/>
- Центар за социјални рад Чајетина. (н.д.). *Информатор о раду*. https://www.cajetina.org.rs/sr/dokument/informator_o_radu_centra_za_socijalni_rad_cajetina
- Центар за социјални рад Пожега. (н.д.). *Подаци о организацији*. <https://www.interaktivnamapa.rs/organizacija/centar-za-socijalni-rad-ro%C5%BEega>
- Центар за социјални рад Прибој. (н.д.). *Званична интернет презентација*. <https://www.csrpb.rs/>
- Центар за социјални рад Ужице. (н.д.). *ЦСР Ужице: Центар за социјални рад Ужице* [Веб страница]. <https://csruze.rs/>
- Швајцарски ПРО програм. (н.д.). *Сензорна соба у Сјеници*. <https://www.swisspro.org.rs/vtext/senzorna-soba-u-sjenici>
- Bottura, M. (2017). *Bread is gold*. Phaidon Press.
- Creative Daycare. (2019, Април). *Art activities* [Фотографија]. Creative Daycare. <https://creativedaycare.co.uk/wp-content/uploads/2019/04/art.jpg>
- Creative Daycare. (н.д.). *Creative Daycare – инклузивни образовни програми за децу*. <https://creativedaycare.co.uk/>
- European Commission. (2020). *A new Circular Economy Action Plan*. <https://environment.ec.europa.eu>
- Food for Soul. (н.д.). *Social gastronomy projects*. <https://www.foodforsoul.it>
- International Labour Organization. (2021). *Decent work and the social economy*. <https://www.ilo.org>
- MDRI-S — Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом. (н.д.). *MDRI-S: Mental Disability Rights Initiative of Serbia*. <https://www.mdri-s.org/>
- OECD. (2018). *Social innovation: What works and why?* <https://www.oecd.org>
- Organization of the United Nations. (2019). *The state of food and agriculture*. <https://www.fao.org>
- UNICEF Srbija. (2022, 21. јун). *Тата, мама, ми смо са вама!* UNICEF. <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/tata-mama-mi-smo-sa-vaма>
- United Nations. <https://sdgs.un.org/goals>
- Zero Project. (2023). *An accessible music programme* [Веб страница]. <https://zeroproject.org/view/project/24afd946-bca1-4f59-9b27-792a61d3a2fd>